

L'Arcàdia del Poeta Jacint Verdaguer

Jaume Medina Casanovas
Universitat Autònoma de Barcelona
jaume.medina@uab.cat

I

L'any 1866 Jacint Verdaguer¹ en tenia vint-i-un i estudiava encara al Seminari de Vic. Eren els temps en què iniciava la carrera d'escriptor, tot i que les seves activitats poètiques havien agafat l'arrenc devers 1860, en què, d'una banda, acabava els estudis de retòrica i poètica, i, d'una altra, sentia el primer amor.² Originari d'un medi rural i, per tant, profundament arrelat a la terra, coneixia bé no tan sols els treballs del pagès sinó també la imponent i esponerosa natura de la plana que el va veure néixer.³

El 1862 l'església havia canonitzat el vigatà Miquel Argemir i Mitjà (Vic, setembre de 1591 - Valladolid, 10 d'abril de 1625), sant Miquel dels Sants, que substituï ja des de la seva beatificació el 1779 els llegendaris sants màrtirs Llucià i Marcià en el patronatge de la ciutat de Vic.⁴ La festa patronímica se celebra cada any a partir de llavors el dia 5 de juliol. I és una tradició provinent dels segles XVII i XVIII que la festa major sigui proclamada a través d'una *crida* en vers escrita per un poeta local oficialment anònim però que la *vox populi* identifica sempre amb tota certesa. El costum ha anat establint que aquesta composició poètica consti de dues parts: una entrada amb to solemne i un seguit de versos generalment arromançats en què hom repassa enmig de facècies els diversos esdeveniments de l'any. La primera *crida* impresa coneguda és del 1841. La del 1866 fou encarregada a Jacint Verdaguer, que havia estat precedit l'any anterior pel seu amic Jaume Collell.

El poema objecte del nostre estudi és la part d'entrada de la *crida* verdagueriana. Es tracta d'una de les primeres composicions publicades pel poeta⁵ i recull molt bé les

¹ Jacint Verdaguer Santaló (Folgueroles, 1845 – Vallvidrera, 1902), poeta i prevere va ser un dels més importants artífexs de la llengua literària catalana durant el període de la Renaixença. És autor de les obres èpiques *L'Atlàntida*, sobre els orígens d'Espanya, i *Canigó*, sobre la naixença de Catalunya.

² El lector trobarà una excel·lent descripció de la vida i de les activitats del Verdaguer d'aquests anys en l'obra de Ricard Torrents, *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, Vic 1995 [d'ara endavant, esmentada com: Torrents: EA] i en el llibre: Jacint Verdaguer, *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Llucià i Marcià. Poema en dos cants*. A cura de Ricard Torrents, Vic 1995 [d'ara endavant, esmentat com: Torrents: DM]. Així mateix, per fer-se càrrec dels inicis de la trajectòria poètica verdagueriana, és indispensable la consulta del llibre *Poesies juvenils inèdites de Jacint Verdaguer*. Transcrites i anotades per Narcís Garolera. Vic 1996 [d'ara endavant, esmentat com: Garolera: PJ].

³ Vegeu: Torrents: DM, p. 23-24.

⁴ Vegeu: Josep Gudiol i Cunill, Eduard Junyent i Subirà, Miquel S. Salarich i Torrents, *Sant Miquel dels Sants i la ciutat de Vic*, Vic 1992 [d'ara endavant: Gudiol-Junyent-Salarich: SM].

⁵ Vegeu: Torrents: EA, p. 121-123. Garolera: PJ, 217-219; aquest, a la p. 217, dona notícia dels llocs on aparegué la composició: primer, com a full solt, publicat per la Impremta de Soler-germans, de Vic, el 1866; després al periòdic bisetmanal vigatà "Eco de la Montaña", any IV, núms. 382 (22-XI-1866) i 384 (29-XI-1866).

seves vivències d'aquells moments: el tendre amor de la primera joventut, que tan bé havia descrit entorn de 1864 als *Amors d'en Jordi i na Guideta* (una obra que no va veure la llum fins al 1924)⁶ o en altres poemes d'aquesta seva primera època, i el gaudi de la plàcida vida bucòlica, en una contrada no gaire influïda encara pels formidables avenços de la revolució industrial, una experiència que restava reflectida en tres col·leccions de *Poesies pastorils* escrites entre 1859 i 1865⁷ (no aparegudes, tanmateix, en públic fins el 1925).⁸ El poema diu:

*Homenatge á S. Miquel dels Sants, y crida de las festas ab que, com á Patró sèu, la molt lleyal y agrahida ciutat de Vich lo galejará en los dias 4 y 5 de Juliol del any mil vuicents xixanta sis*⁹

[I]

En mitj d'una plana – de singles reclosa,
que'ls aucells hi cantan – de dia y de nit,
com en la petxina – de Venus hermosa
dorm recolzadeta – la ciutat de Vich.

5 Sembla una pastora – que, baixant á bèurer,
á la vora vora – d'un rihuet petit,
vol sota sas ombres – aturarse á sèurer,
y queda entre ovellas – adormida allí.

L'ayre que sorolla – roserets y arbossos
10 á apatonejarla – s'en baixa sovint,
y, al esterrufarne – los seus cabells rossos,
deixa vèurer fullas – de llor entremitj.

Passarells y tortras – per son cel ne rodan,
per son jas bellugan – rierons bonichs,
15 aponcellats salzers – y hervetas que'l brodan
tintant ab sa espurna – d'archs de Sant Martí.

Pobles y masias – y vergers li dihuen
que n'es de Montanya – la flor mes gentil,
y rius y fontanas – que hi jugan y rihuen,
20 ab son bla murmuri – li tornan á dir.

Mes com si l'hermosa – n'estiguès malalta,
ni menys se'ls escolta – des son jas florit,
ab lo cotso en terra, – y ab la ma á la galta,
n'está endormiscada – vespre y dematí.

25 Sols que devegadas – l'amor la deixonda,
y ensenyant llavoras – son ullet joliu,
canta aixis pels boscos – d'aqueixa vall fonda,
pels bordons d'una arpa – fent lliscar los dits:

⁶ Vegeu: Torrents: EA, p. 128, i Torrents: DM, p. 21.

⁷ Vegeu: Torrents: EA, p. 124-126.

⁸ Vegeu: Torrents: EA, p. 126; Garolera: PJ, p. 15.

⁹ Dins: Garolera: PJ, p. 217-219. A la p. 219, indica les següents variants: “15. Full solt: ‘á poncellats’. / 60. En l'edició de l’“Eco de la Montaña” aquest vers va seguit de les inicials de l'autor: ‘—J. V.'. I, a sota, l'advertiment següent: ‘Nota. Aquí seguía la relació de las festas, que suprimim per no ser de actualidad’”.

“Culliu flors, minyonas, – culliu flors y menta,
30 pus sòn rosadetas – com pels mes de maig,
botons d’or, rosellas – y clavells de trenta,
que per eixos marges – n’hi badan tot l’any.

Portau á faldadas – romaní y ginesta,
que pels ayres vessan – glopadas de mel;
35 y ab vestits de verges – lo jorn de la festa
per carrers y plassas – escampau-ne bè.

Y ab llorer y palmas, – vosaltres mès joves
fadrins riallosos – d’aqueixos voltants,
ab las flors que us dugan – las verges á coves,
40 á Miquel que m’ayma – guarniuli un altar.

Y en llensos de purpre – crostats d’or y joyas,
feu son nom brodarhi – entre onas de llum;
si un or mès finissim – volguesseu, mas noyas
de sas cabelleras – que’s tallen un rull.

45 Demanau per darli – las tintas al iris,
al abril las galas, – la música al cel,
a la naixent auba – garlandas de lliris,
al placévol vespre – ruixadas d’estels.

Son mantell li deixe – la volta serena
50 quan ab cent ulls vetlla – lo mon que s’adorm,
d’escambell li fassa – lo sol que’s destrena
en bressol de núvols – d’argent volador.

De gerros rotllaulo – que’l sol s’hi emmiralle,
enceneuli llantias – de nacre y marfil,
55 perquè quant, en flamas – nadant, hi devalle,
lo trono no anyore – que tè al paradís.”

Canta, y se recolza – dessota las alas
de falaguers somnis – la nina altre cop,
mentres la riera, – mirall de sas galas,
60 per la vall escampa – tant dolsa cansó.

Constitueixen el motiu central de la composició verdagueriana els amors de sant Miquel i la ciutat de Vic. De l’il·lustre serafí d’Osona, l’autor en diu ben poques coses: que és al cel assegut en un tron (“lo trono... que té al paradís”) i que estima la ciutat (aquesta parla de “Miquel que m’ayma”), la qual, al seu torn, és presentada demanant als joves de la plana que facin grans honors al patró (i aquestes exhortacions ocupen la major part del poema). De la ciutat, en canvi, i de la comarca de què és capital, en dóna tota mena de detalls, com veurem tot seguit.

En efecte, a la primera estrofa, després de fer la descripció dels accidents geogràfics reals (“En mitj d’una plana – de singles reclosa”) i d’evocar la incessant presència diürna i nocturna del cant dels ocells, introdueix la comparació de la plana amb

la petxina de la bella Venus¹⁰ i de la ciutat, que n'és la perla, amb una figura femenina confiadament abandonada al son dins de les seves concavitats.

La composició continua després amb un símil per mitjà del qual l'autor personifica la ciutat en la imatge d'una pastora muntanyenca davallada al pla, on queda adormida a la riba d'un rierol cobert d'ombres enmig de les seves ovelles. I l'ambient resta diluït en el somieig. Fins que, deixondida per l'amor, la pastora ensenya “son ullet joliu” i, acompanyant-se ella mateixa amb els melodiosos sons de l'arpa,¹¹ es posa a cantar una cançó amb què s'adreça a les minyones verges i als riallers fadrins invitant-los a fer els preparatius per a la celebració de la festa de sant Miquel, al qual demana de guarnir un altar. I després continua el somni, amb el qual es clou el poema, mentre la riera vigatana —el Mèder, mirall de les gales de la ciutat, segons Verdaguer— va escampant les seves tonades per tota la vall.

Ben bucòlic, tot plegat; i ben ideal. Certament, prou que n'hi ha per la plana osonenca de rius i de fontanes, de variades flors, d'arbustos i d'arbres de tota mena, d'ombrívols prades frescals i d'herbes remeieres, aromàtiques i saboroses, de gloriòses albadades resplendents i de vespres amb pluges d'estels, d'emmelades abelles, de sols esplendorosos i d'arcs de sant Martí! Però no tot l'any hi és abril o maig, ni tot hi viu com en un poema.

Verdaguer, doncs, escrivia aquests versos prenent imatges del món de la realitat. Però alhora els idealitzava fonamentant-se en els codis de la literatura pastoral, ja ben delimitada des dels temps d'Homer i després duta a la perfecció per Teòcrit entre els grecs i per Virgili entre els llatins. La tradició havia volgut que els idil·lis es desenrotllessin en un escenari agradable: el *locus amoenus*, un paratge plaent, on la primavera és eterna i on la presència dels rierols enjogassats i de les generoses fonts, dels alegres ocells, dels arbres d'espaiós brancom o d'esvelta i altívola silueta, de les fecundes prades i les catifes de flors multicolors, tothora acaronats per la tènue airina, fan que l'oient o el lector tinguin la sensació de viure al país de la felicitat. I era seguint aquestes pautes que l'autor componia el seu escrit. Així transformava el paisatge de la seva terra nadiua en un autèntic paradís, reialme de la poesia i pàtria dels poetes.

Val a dir, tanmateix, que el cant de la pastora era la darrera manifestació d'uns esdeveniments reals ocorreguts a Vic només quatre anys abans de la composició del poema i, per tant, encara ben vius en la memòria col·lectiva: la celebració, amb una gran pompa i solemnitat, de les festes cíviques i religioses en honor de sant Miquel dels Sants amb motiu de la seva canonització.¹² Entre els dies 23 i 26 d'agost de 1862, en efecte, tots

¹⁰ Torrents: EA, p. 333, parla de “les nombroses composicions de temàtica vigatana, entre les quals destaca *La plana de Vic, Pàtria*, i la prosa juvenil *Bellesa de la terra d'Ausona. Encís de les seves donzelles* (títol de l'editor J.M. de Casacuberta), on el poeta descriu ‘l'encantat bressol de ma infantesa, la petxina escumosa en què, com altra deessa de l'amor, recolzada dorm la gentil reina de Muntanya, és dir la vall d'Ausona, en què plagué a Déu fer-me nàixer...’”

¹¹ No és per casualitat que la pastora tingués una arpa a les mans. Verdaguer mateix, en un altre poema seu de 1884-1885 titulat precisament *L'arpa*, explica un record d'un cap-al-tard de la seva infantesa, quan anava cada diumenge amb la seva mare a dur alguna toia a la Verge de la Damunt. Referint-se a aquell vespre, diu: “A l'empènyer la porta de l'església, / un fill de Nàpols eixerit passava, / duent al coll una arpa tota plena / d'harmoniosa música d'Itàlia”; i recorda com la seva mare “un rajolí de notes li demana / per la Verge Santíssima que es queda / sola i de nit en la boscuria isarda”. Però el que més crida l'atenció són els mots emprats per Verdaguer a l'hora de descriure el napolità fent sonar l'instrument; diu: “i passa els dits per los bordons d'una arpa”, igualment com la pastora del nostre poema, la qual, tanmateix, no feia *passar* els dits, sinó que els feia *lliscar*.

¹² Vegeu: M.S. Salarich, *Relació de les festes celebrades a Vich amb motiu de la canonització de Sant Miquel dels Sants els dies 23, 24, 25 i 26 d'agost de l'any 1862*, Vic 1962; dins: Gudiol-Junyent-Salarich: SM, p. 62-94.

i cada un dels carrers i de les places de la ciutat, tots i cada un dels edificis públics i cases particulars, senyorials o populars, foren engalanats amb una impressionant ornamentació, enmig d'un esclat general d'alegria: llànties a dojo, canelobres, aranyes, fanals, verdes garlandes, flors a desdir, draperies, domassos, escuts, arcs triomfals, obeliscs, imatges del sant, passatges de la seva vida, altars representant-lo en la glòria...

Bé val la pena, encara, de remarcar que la mètrica emprada (5 plana + 5 plana - aguda, alternativament), amb els versos primer i tercer rimats en consonant i el segon i el quart en assonant (amb la difícil, vistosa i rica rima en *i* tònica en una bona part del poema), dóna lloc a unes estrofes d'una gran musicalitat i d'un ritme vivíssim, ben acordat amb el fons del poema, ple tot ell de la força de la natura en perpètua eclosió. Que una tal combinació resultava atractiva, ho mostren clarament altres *crides* vigatanes posteriors a la de Verdaguer: Joan B. Sendra el 1879 i S. Pey Ordeix el 1886 se serviren d'aquest mateix model per a escriure llurs respectives composicions.

No direm pas res de nou si parlem de la riquesa del llenguatge de Verdaguer: ell conegué i dominà com pocs a la seva època la llengua popular, estudià minuciosament els termes de la botànica i de la zoologia, en particular de l'ornitologia, i els fenòmens meteorològics; i alhora recorregué pam a pam tota la geografia d'Osona i de les comarques veïnes.¹³ Tanmateix, va ser carregat amb tot aquest bagatge i acompanyat d'una prodigiosa, excepcional imaginació, que sabé fer-se un estil extraordinàriament brillant i personal amb el qual captivà d'antuvi els seus companys i paisans i després la resta dels connacionals i fins i tot dels forans.

II

Al cap de tretze anys d'haver aparegut la *crida* escrita per Jacint Verdaguer, Jaume Collell publicava a Vic un recull de poesies de l'Esbart, titulat *La garba montanyesa*.¹⁴ El presidia el poema verdaguerià, *Ausona. En la festa de sant Miquel dels Sants*: una reelaboració de la part inicial de la *crida* de 1866. Deia el que segueix:

Ausona. En la festa de sant Miquel dels Sants.¹⁵

Enmig d'una plana de cingles reclosa,
com reina que guarden de dia i de nit
los braços de l'aspre Montseny i del Tosa,
desperta somia la ciutat de Vic.

Apar entre masos senzilla pastora
menant ses ovelles al marge del riu;
li fa de cadira l'herbei de la vora,
los salzes d'ombrel·la les aigües d'espill.

¹³ Vegeu: Torrents: EA, p. 333-369.

¹⁴ *La garba montanyesa. Recull de poesies del Esbart de Vich*. Vic (Estampa i llibreria de Ramon Anglada), 1879.

¹⁵ Transcripció del poema de l'edició citada en la nota anterior. Només en normalitzo l'ortografia.

L'airada que bressa los sàlics i arboços
li'n porta amb sos besos la flaire sovint,
i al moure en onades sos fins cabells rossos
fullam deixa veure de llor entremig.

Boscúries i pobles i viles li diuen
que ella és de Muntanya la reina gentil,
i rius i fontanes que hi juguen i riuen
amb dolços murmuris l'hi tornen a dir.

Mes, com si l'hermosa n'estiga malalta,
no mira ni escolta fontanes ni rius,
amb lo colze en terra i amb la mà a la galta
n'està somiosa de vespre i matí.

Tan sols, com a mare, l'amor la domina,
i al veure en la glòria regnar un seu fill,
en càntics desplega sa veu argentina,
per l'arpa daurada fent lliscar los dits:

–Colliu flors, minyones, colliu flors i menta,
puix tantes me'n porta festívol lo maig,
gojats que el sol daura, narcisos que argenta
lo Ter amb escuma de neu del Puigmal.

Portau farigoles, donzell i ginesta,
que vessen pels aires glopades de mel,
i amb roba de verges lo jorn de la festa
llançau-ne a faldades per eixos carrers.

Amb branques de roure de tendre fullatge
arcades alçau-li, fadrins del voltant,
i enmig d'una selva de flors i brancatge
a vostre Patrici guarniu-li un altar.

En pal·lis i tàlems crostats d'or i joies
son nom feu brodar-hi entre ones de llum;
si or verge volguéssiu filat, que mes noies
de ses cabelleres se tallen un rull.

Robau per donar-li les tintes a l'iris,
sos himnes a l'àngel, sa música al cel,
a l'alba naixenta garlandes de lliris,
al vespre ruixades de perles i estels.

Son mantell li deixe la volta serena
quan vetllen sos astres lo món que s'adorm;
li done amb son trono los sol que es destrena
corona de núvols d'argent volador.

Balcons i finestres guarniu de domassos,
com l'herba i les ones blavosos o verds;
amb llum i harmonia seguiu-li los passos,
sos passos hermosos que guien al cel.–

Cantant se recolza dessota les ales
de somnis joiosos Ausona altre colp,
en tant que el riu Mèder, mirall de ses gales,
escampa en los aires sa dolça cançó.

Tal com es pot veure, aquesta versió, que el 1888 havia d'èsser inclosa per l'autor al seu llibre *Pàtria*, presentava una gran quantitat de retocs. N'hi havia tants, que només cinc dels versos de la primera restaren intactes. Per començar, en suprimí una estrofa: la quarta, alguns elements de la qual ja figuraven en altres llocs del poema. I, per acabar, tot i mantenir-ne la base argumental, en matisà el contingut, fent que els dos protagonistes de la composició –la ciutat de Vic, personificada en la imatge de la pastora, i el seu patró, sant Miquel dels Sants– deixessin d'aparèixer-hi com dos enamorats jovenívols i hi fossin descrits d'una manera més aproximada a la realitat, és a dir, com una mare i el seu fill, units pel lligam de l'amor més sublim: lluny havien quedat les foguerades dels tendres amors de la primera joventut del poeta. Altrament, la resta dels canvis, no treuen ni afegeixen res a la característica riquesa expressiva verdagueriana: el que en una versió eren 'roserets', 'vergers' i 'masies', en l'altra són 'arboços', 'boscúries' i 'viles'; i el que en l'una eren 'botons d'or', 'clavells' i 'romani', en l'altra són 'gojats', 'narcisos' i 'capblaus' o 'donzell'. Però el somieig de la ciutat-pastora i la invitació feta per ella als fadrins i a les verges de la contrada a festejar solemnement el patrici vigatà són els mateixos. De manera que el poema es manté en la seva identitat.

* * *

En la primera part del treball parlàvem de la musicalitat de les estrofes i dels versos verdaguerians. Ho fèiem pensant que la desbordant imaginació del poeta havia estat capaç de crear-los a partir del no-res, simplement obeint a la música dictada per un impuls interior difícil de definir, però inherent al geni. I tanmateix la realitat és ben bé una altra. En efecte, Verdaguer no improvisà ni tan sols inventà els ritmes de la seva composició.

És coneguda la gran admiració que Verdaguer, nascut el 1845, sentia per Jaume Balmes, mort a la capital d'Osona el 1848, quan el poeta en tenia només tres. El ressò que va tenir aquest esdeveniment a Vic, a Catalunya i a Espanya, va ser molt gran: L'enterrament, segons testimonis de l'època, constituí un acte multitudinari. Verdaguer, doncs, visqué de Folgueroles estant aquests fets. ¿En tingué consciència i els recordà de més gran? Fa de mal dir, i, en tot cas, ell no en deixà constància (baldament sigui un fet cert que tothom serva algun record de quan tenia tres anys: Verdaguer mateix en reporta un de quan en tenia cinc). En tot cas, el que sí que és constatable és que més endavant el poeta parlà en nombroses ocasions del filòsof.

Devia ser pels volts de 1866, doncs, que va caure a les mans de Verdaguer la *Vida de Balmes*, escrita per Benito García de los Santos i publicada el mateix any de la mort del vigatà.¹⁶ L'autor hi recollia en els últims capítols un bon nombre de testimonis referits a aquest sentit traspàs. Entre ells, diversos poemes, un dels quals escrit per José María Quadrado, que duia el títol de *A la muerte de D. Jaime Balmes* i deia:

¹⁶ Benito García de los Santos, *Vida de Balmes, Extracto y análisis de sus obras*. Madrid 1848

De estéril los pueblos mofaban a España,
y a Balmes el cielo por hijo le dió:
La luz fue estinguida, cundió la cizaña;
y el cielo indignado su don recobró.

Un nombre, uno solo de toda una era
la fama en su libro sin fin guardará:
Mil nombres de vivos la tumba aglomera,
mas vida al de BALMES la tumba daré.

En días sangrientos un joven atleta
del templo desierto levántase audaz;
espada es su lengua, su voz de profeta,
empuñan sus manos olivo de paz.

Los bandos de pronto su furia suspenden,
los pueblos despiertan, tremola un pendón,
los sabios admiran, los rudos comprenden,
los émulos callan... habló la razón.

La antorcha del genio la enciende en el ara.
Sondea la ciencia, vindica la fe;
los niños, los pueblos, el trono, la tiara,
instruye, defiende; de todos luz fue.

¡Qué larga carrera! ¡Qué corta la vida!
¡Cuán pronto el descanso sus ansias premió!
¡Qué heroico holocausto! ¡Qué cruel despedida!
¡Qué huellas nos deja! ¡Qué espíritu [*sic*] voló!

Rendidle, vosotros, coronas y palmas,
que al astro admirábais en su resplandor,
teniendo a su influjo cerradas las almas;
no es aura la gloria, ni el genio una flor.

Seguirle, o amigos, de amor es la prenda;
moved sus cenizas, movedlas... quizá
se exhale una chispa que el pecho os encienda;
y eterno el obsequio viviente será.

Com es pot veure, el ritme d'aquesta composició és el mateix que el del poema verdaguerià. I aquesta sola evidència ja bastaria per a poder afirmar que Verdaguer el va prendre com a model. Però hi ha encara més coincidències entre els dos poemes. Per començar, el Balmes de Quadrado és al cel com sant Miquel dels Sants. I, ultra aquest fet, les dues darreres estrofes castellanés en què ressonen els imperatius exhortatius prefiguren les policromes exhortacions imperatives del càntic de la pastora verdagueriana, que persuadeix els joves de guarnir al patró un altar amb flors i amb llorers i palmes: 'coronas y palmas' presents així mateix en la composició que oferia a Verdaguer no tan sols la forma externa sinó també tot d'altres motius ben útils per a l'estructuració general del nou poema.